

TOKATLI BEKTAŞI BİR ŞAİR: AYIK HOCA

Serdal ÖĞÜT*

Özet

Bektaşî edebiyatı Tasavvufî Halk Edebiyat'ımızın önemli bir kolunu teşkil etmektedir. Tarihimizde Bektaşî kültürünü çok iyi anlatan birçok Bektaşî şair yaşamıştır. Bektaşî kültürünü almış şairler, ölçüde, kafiyede, nazım biçimleri ve dilde âşık edebiyatı özelliklerini gösterirler. Dünya görüşlerini Alevî- Bektaşî kültürüne göre kavrayan bu şairler, şiirlerini mistik ve metafizik temele dayandırırılar. Alevî- Bektaşî kültürü ile kavru lan bu şairler usul, adap, erkân ve öğretisi ile şiirlerinde Alevî kültürünü işlerler. Alevî- Bektaşî şiiri, kendine has, belirli düşüncelere zenginleştirilmiş bir şiir biçimidir. Günümüzde Tokat'ta yaşayan ve Alevî- Bektaşî kültürünü yaşatmaya çalışan birçok şair mevcuttur. Geçmişte de Tokat ve çevresinde bu kültürü tanıtmaya çalışmış birçok şair yaşamıştır. Kendi zümresi içinde güçlü bir söyleyişi yakalamış bu Bektaşî şairlerden biri de, şiirlerinde Ayık Hoca mahlasını kullanan Abdullah Ögüt' tür. Ayık Hoca, Tokat'ta yaşamış önemli bir Alevî- Bektaşî şairidir. Ayık Hoca ömrünü Tokat'ın Zile ve Turhal ilçelerinde geçirmiş, bu bölgelerde muallimlik ve Alevî Dedeliği yapmış, bölgenin kanaat önderleri arasında yer almıştır. Bu araştırma kapsamında Ayık Hoca'nın hayatı hakkında bilgiler verilmiş ve ona ait altı şiir aktarılmıştır. Mevcut araştırma, bölge için önemli bir yeri olan Ayık Hoca hakkında yapılan ilk çalışma olması bakımından önemlidir. Buna ek olarak bu araştırma Ayık Hoca vasıtası ile bölgenin Alevî- Bektaşî inancına bakış açısını yansıtmaması bakımından da önem arz etmektedir.

Anahtar kelimeler: Abdullah Ögüt, Alevî- Bektaşî kültürü, Ayık Hoca, Bektaşî şair, Tokat

AYIK HOCA, A BEKTASHİ POET FROM TOKAT

Abstract

Bektashi literature is one of the important branches of our Religious Folk Literature. In our history there are lots of Bektashi poets who wrote very nicely about Bektashi culture. Poets, having adapted Bektashi culture, reflect the characteristics of minstrel literature in prosody, rhyme, verse types and language. These poets who shape their philosophies according to Alevî-Bektashi culture base their poems on a mystical and metaphysical ground. Deeply touched and moved by Alevî-Bektashi culture, these poets treat Alevî-Bektashi culture with a manner, convenance and discipline. Alevî-Bektashi poetry is a type of poetry enriched with certain notions peculiar to it. Today there are many poets in Tokat who strive to keep Alevî-Bektashi culture alive as well as the ones who worked hard to introduce this culture in Tokat and its surrounding in the past. Abdullah Ögüt who used Ayık Hoca as a pseudonym in his poems was a very well known poet in Bektashi poets' society. Ayık Hoca is a Bektashi-Alevî poet who lived in Tokat. Ayık Hoca spent his life in Zile and Turhal, districts of Tokat, and engaged in teaching and became an Alevî Dede and an opinion leader in the region. In this presentation the details about his life and six poems of him are shown. This research is also important in terms of its being the first study carried out on Ayık Hoca, a respectable figure of the region. In addition, this study reflects the region's stance on the Alevî-Bektashi belief through Ayık Hoca.

*Yrd.Doç.Dr., Adnan Menderes Üniversitesi, Sağlık Yüksekokulu, Beslenme ve Diyetetik Bölümü, Aydın/Türkiye, serdalogut@yahoo.com

Keywords: Abdullah Ögüt, Ayık Hoca, Alevî-Bektashi culture, Bektashi poet, Tokat

Giriş

Türk Halk Kültüründe Alevîlik ve Bektaşîlik anlayışı

Alevîlik ve Bektaşîlik anlayışı Türk halk kültürü içinde önemli bir yere sahiptir. Bu anlayış, Türk inanç, gelenek, görenek ve adetlerinden etkilenecek gelişmiş, zamanla yayılmış, Türk toplumunda farklı kültür ve yaşayışları ile dikkat çeken bir topluluğun adı olmuştur.

Alevîlik, 15. yüzyıl sonlarıyla 16. yüzyıl başlarında tarih sahnesine çıkmıştır. Merkezinde Hz. Ali kültü ve bununla bağlantılı olarak On İki İmam kültü, Kerbelâ Matemî kültü gibi ona bağlı diğer kültürlerin bulunduğu bir Alevîlik olgusu, tarihsel verilerin gösterdiği kadarıyla bu dönemde ortaya çıkmaktadır. Bugünkü anlamıyla Alevîlik muhtemelen bir dereceye kadar İsmailî kalıntılar üstüne daha önemli ölçüde 15. yüzyıldaki Hurufî etkilerle temellenmiş, 15. yüzyıl sonlarında Şeyh Haydar'la beraber yavaş yavaş şekillenmek suretiyle asıl 16. yüzyılda Şah İsmail'le beraber başlamıştır (Ocak, 2002: 237)

Şehirde ve kırsal kesimde gelişmeler nedeniyle sosyal yönden farklılık gösteren Alevî ve Bektaşî zümrelerinin geçmişten günümüze gelen ortak, zengin bir edebiyat gelenekleri vardır. Şii-Bâtîni eğilimli tasavvuf etkisine açık, tarikattan çok inançlar bütünü olarak değerlendirilen Anadolu Alevîliği, Bektaşîlikle birlikte ele alınır (Thema Larousse, 1993: 43).

Alevî-Bektaşî edebiyatı, bu zümrelerin geleneklerini, inançlarını, aralarında söylenen atasözlerini, deyimlerini de ifadelendirir. Din ulularını över, onlara ait menkıbeleri şiirleştirir, usulden, erkândan, ayinden bahseder. Bu edebiyat öncelikle Alevî-Bektaşî inançlarına (Allah, Muhammet-Ali üçlemesi, On İki İmam inancı vb.) Alevî-Bektaşî ilke, kural ve törelerin yaygınlaşmasına hizmet eder duruma gelmiştir (Thema Larousse, 1993: 43)

Zümre edebiyatında Ehl-i Beyt sevgisine, Hz. Ali'ye bağlanışa, 12 imamı takdise ve İmam Hüseyin'e yönelik olarak mersiyeler yazılmıştır. Bu edebiyatta vahdet-i vücud gerçektir. Çoğu zaman Allah'a sevgiyle ulaşılabileceği düşüncesiyle samimi bir üslup kullanılır (Gölpınarlı, 1995: 78).

Alevî-Bektaşî şiiri, belli kurallara kalıplara ve belli düşüncelere bağlı bir şiir biçimidir. Ölmeden önce ölmek, yani yaşarken nefsi öldürme düşüncesi sıklıkla işlenir. Şiirlerde insana yönelme, gönül denilen cevherde aşkı bulma düşüncesi öne çıkarılır. Âşıkların şiirlerine Alevî- Bektaşî felsefesindeki "Ruhun ölümsüzlüğü esastır, ölüm Hakk'a teslim olma, Hakk'a yürümektir. Her ne ararsan kendinde ara." düşüncesi egemendir (Levent, 1993: 5).

Tokat'ta Alevî ve Bektaşî Anlayışı

Tokat, ülkemizde Alevî vatandaşlarımızın yoğun olarak buldukları illerimizden birisidir. Tokat yöresinde yapılan alan araştırmalarında bölgedeki Alevîlerin de birbirlerinden farklılık gösterdikleri görülmüş, bu farklılığın esas olarak epistemolojik temele dayandığı tespit edilmiştir. Buna göre bölgede temel olarak iki tip Alevîlik vardır: Bunlardan biri ilham ve keşfi kabul eden Alevîlik; diğeri ise ilham ve keşfi kabul etmeyen Alevîliktir. Epistemolojik olarak ilham ve keşfi kabul edip etmemenin insanları gerek dinî, gerekse sosyal hayatlarında birbirinden farklı tarz ve uygulamalara sevk edeceği açıktır (Üçer, 2005: 1).

Tokat'ta Yaşamış Alevî- Bektaşî Şairler

Tokat, yaşamış birçok Alevî-Bektaşî şairin de vatanı olmuştur. Bu şairlerden en önemlisi 16'ncı yüzyılın sonlarında Tokat Almus Güdümlü köyünde doğan Kul Himmet'tir. Mezarı, doğduğu yer olan Tokat'ın Almus ilçesinin Görümlü köyündedir. Köylüleri onu, Bektaşî tarikatının Erdebil Tekkesi'ne bağlı Safeviye koluna bağlar. İnancından dolayı çileli bir hayat geçirmiş, zindana atılmıştır. Ölümüyle ilgili kesin bilgiler olmamakla beraber, uzun süre kaçak yaşayıp köyünde vefat ettiği tahmin edilmektedir (Aslanoğlu, 1976: 3; Ulu, 1987: 2).

Tokatlı şairlerden bir diğeri ise, şiirlerinde Sûzî mahlasını kullanan ve 1879 yılında Tokat'ın Erbaa ilçesine bağlı, Keçeci Köyü'nde dünyaya gelen Ali Özkan'dır (Erdin, 1976: 2). Sûzî yaşadığı dönemde, yazdığı şiirler ile günümüzde de tanınan şairler arasında yer almaktadır.

Tokat'ta yaşamış bir diğer önemli Alevî-Bektaşî şair ise Âşık Hasreti'dir. Âşık Hasreti Sivas, Tokat ve Amasya illerinde yaşamış bölge halkı tarafından saygı gören bir şair olarak tanınmıştır (Kaya, 2002: 253).

Tokat'ta birçok inanç-dede ocağı da mevcuttur. İmam Rıza Ocağı'nın bir kolunun da Tokat'ta olduğu bilinmektedir (Seven, 2010: 1). Tokat ili Zile ilçesi Büyükaköz köyü İmam Rıza Ocağı dedelerinden olan Şahin Petek Dede bölgede bilinen önemli bir kişiliktir. Şahin Petek Dede de bölgesinde dedelik hizmetlerinde bulunmasının yanında, şiirler de yazan lider özellikte bir kişiliktir.

Ayık Hoca'nın Hayatı

Abdullah Öğüt, kendi deyişiyle Ayık Hoca, 1914 yılında Tokat'ın Zile ilçesine bağlı Kozdere köyünde doğmuştur. Babasının adı Zeynel, annesinin adı ise Ümmügülsüm'dür.

Öğrenimine Zile'de Arapça eğitimi alarak başlamıştır. Zile'de dört sene Arapça eğitimi almıştır. Buradan Arapça eğitimi verebileceğine dair diploma ile mezun olmuştur. Öğrenimini Sivas'a bağlı, Yıldızeli ilçesindeki Pamukpınar Enstitüsünde tamamlamıştır. Bu enstitüdeki altı aylık eğitiminin ardından köyüne dönmüştür. Köyüne döndükten sonra babası ile birkaç sene çiftçilik yapmıştır. 1945 yılında eşi Hatice Hanım ile evlenmiştir.

Daha sonra 1946 yılında, Zile'ye bağlı Kızılcaköy'e öğretmenlik yapmak üzere görevlendirilmiş ve burada 14 lira 15 kuruş aylıkla eğitmenliğe başlamıştır. Aynı yıl eşi Hatice Öğüt ilk çocuğu Sadık'ı dünyaya getirmiştir. Ayık Hoca'nın ileriki yıllarda Hatice Öğüt'ten biri erkek (Mehmet) üçü kız (Güldane, Ümmügülsüm, Yüksel) dört çocuğu daha dünyaya gelmiştir.

Kızılcaköy'de beş yıl öğretmenliğin ardından tayinini yine eğitmen olarak kendi köyü Kozdere'ye aldırılmıştır. Kozdere köyünde de bir yıl eğitmenlik yapmıştır.

Eğitmenlik yıllarına 1952 yılında son veren Ayık Hoca o yıllarda Kozdere'de dinî eğitim vermeye başlamıştır. 1958'e kadar bu görevine devam etmiştir. Sonra ilk eğitmenlik yaptığı Kızılcaköy'e dönmüş ve orada dinî eğitim vermeye devam etmiştir. 1958 yılından 1970 yılına kadar burada dinî eğitimler vermiştir. Ardından ailesi ile Zile'ye göçmüştür. Dört yıl Zile'de ikamet etmiştir. 1974 yılında ise Tokat'ın Turhal ilçesine yerleşmiştir. Ölümüne kadar birçok Cem'de deyişler okumuş, hizmet etmiştir. Yine ölümüne kadar birçok cenaze hizmetlerinde görev almış, bulunduğu çevrelerde dini hizmetlerde bulunmuştur.¹ Bu araştırmada aktarılan şiirler tamamen orijinal olup Ayık Hoca'nın kendi daktilosu ile yazdığı kitabından alınmıştır. Bu kitapta oğlu Sadık Öğüt tarafından muhafaza edilmektedir. Ayık Hoca, Hacı Bektaş Postnişinlerinden Ali Rıza Ulusoy'dan 1988 yılında icazet almıştır.

Ayık Hoca 20 Kasım 1999'da, 82 yaşında, Tokat'ın Turhal ilçesinde hayata gözlerini kapamıştır.

Ayık Hoca'nın bölge için değeri ve etkileri

Bu çalışma Ayık Hoca hakkında yapılmış ilk araştırma olması bakımından şair hakkında literatürlerde başka bilgilere rastlanılmamıştır. Bu yüzden bu çalışmada Ayık Hoca hakkında bazı detaylı bilgiler verilmesi de uygun olacaktır.

Ayık Hoca ölümüne kadar özellikle Tokat'ın Zile ve Turhal ilçelerinde Alevî-Bektaşî inancını yaşaması ve yaşatması ile önemli bir kişilik olmuştur. Bölgelerdeki birçok cenaze defin işlemlerinde Ayık Hoca'dan yardım alınır, cenaze yıkama işlemleri de onun yönetiminde yapılırdı. Sûzî de yaşadığı Keçeci köyünde köy imamlığı görevinde bulunmuş o da bulunduğu bölgelerde cenaze işlerinde sorumluluklar almıştır (Erdin, 1976: 2).

Ayık Hoca'nın kendi el yazısı ile yazdığı Kur'an-ı Kerim de mevcut olup bu Kur'an-ı Kerim oğlu Mehmet Öğüt tarafından muhafaza edilmektedir.

Yine Ayık Hoca Turhal ve Zile'de yapılan Cem'lerde dedelik vazifeleri alır ve Cem'in gerçekleştirilmesinde önemli katkılar sağlardı. Ayık Hoca'nın yukarıda bahsedilen özelliklerine ek olarak bu çalışmada da aktarılan birkaç şiirinin de yer aldığı, kendi daktilosu ile yazdığı ve oğlu Sadık Öğüt'te bulunan bir de şiir kitabı da mevcuttur. Bu şiirlerinin birçoğunu bölgede gerçekleştirilen Cem'lerde kendisi okumuştur. Bölgede yaşamış Kul Himmet ve Sûzî şairlerinin de yaşadıkları dönemlerde Cem'lerde şiirlerini icra ettikleri, türküler söyledikleri aktarılmıştır (Aslanoğlu, 1976: 3; Erdin, 1976: 2; Ulu, 1987: 1).

Zile ilçesi Büyükkök köyün İmam Rıza Ocağı dedelerinden olan Şahin Petek Dede de Ayık Hoca gibi, bölgede dedelik ve cenaze hizmetlerinde bulunan önemli bir kişiliktir (Seven, 2010: 1).

Ayık Hoca'nın Seçilmiş Altı Şiiri

Aşağıda Ayık Hoca tarafından yazılan, farklı ve çok değerli kişilere ithaf edilen altı farklı şiir sunulmuştur.

Yazar, aşağıdaki şiirini, Hacı Bektaş'a ithaf etmiştir.

Bir gece rüyamda Hünkâr'ı gördüm
Dedim muradımı ver Hacı Bektaş
Eğildim eşîğinde bir niyaz kıldım
Hidayet sendedir pir Hacı Bektaş

Evvel Ali idin, sonra velisin
Müminlerin hem kanadı hem kolusun
Ehl-i beyti sevenlerin yârisin
Muratlar verici Pir Hacı Bektaş

Karaca höyük'e gelip oturan
Kadincık Ana'ya hülle getiren
Lokman Perende'ye helva götüren
Kadıyı taş eden pir Hacı Bektaş

Mecnun'un Leyla'nın derdinden bilen
Ferhat'a aşk verip kaya deldiren
Doksan günlük yolu kuşlukta alan
Derdimiz dermanı Pir Hacı Bektaş

Ayık Hoca'm yanar ağlar derdinden
Bir yâr için geçmişim serimden
Kim ayrılmış ben ayrılamam yârimden
Dünyada, Ahrette yâr Hacı Bektaş

Yazar, aşağıdaki şiirini, Hz. Muhammed (S.A.V), Hacı Bektaş Veli ve On İki İmamlar'a ithaf etmiştir.

Yağıyor yağmurlar, esiyor yeller
Allah Bir Muhammed Ali diyerek
Dağlar yeşillenir çiçekler açar
Allah Bir Muhammed Ali diyerek

Hatice Fatıma dünyadan göçtü
İmam Hasan zehri nuş edip iti
şah Hüseyin Kerbelâ'da serinden geçti
Allah Bir Muhammed Ali diyerek

İmam Zeynel eba ilesin çekti
Ümmügülsüm Sıtkı Zeynep gözyaşı döktü
İmam Bakır boynuna kirişi taktı
Allah Bir Muhammed Ali diyerek

İmam Cafer yazdı ilmin temelini
Musâ'yı Kâzım'ı sevenler bulur kemalin
İmam Rıza'ya meyil verenler Hakkı Cemalin
Allah Bir Muhammed Ali diyerek

Muhammed Tağı ilmin badesini iti
Aliyün Nağı da sırları açtı
Hasan Ali Askeri genç iken göçtü
Allah Bir Muhammed Ali diyerek

Muhammed Mehdi'dir ahirde gelen
Hünkâr Hacı Bektaş Veli nasipler veren
Ayık Hoca'm onlardan mürüvvet dileyen
Allah Bir Muhammed Ali diyerek

Yazar, aşağıdaki şiirini, şah Hüseyin ve Kerbelâ'daki şehitlere ithaf etmiştir.

Bu dünyada gülemedim
Suum nedir bilemedim
Bireyliğe eremedim
şah Hüseyin sevmeyince

Haktan emir olmayınca
Vakti saat gelmeyince
Kerbelâ'yı unutmam
Bu can tenden çıkmayınca

Şehitler Kerbelâ' da yatar
Analar ağlayıp tüter
Onların derdi bana yeter
Ayık Hoca ölmedikçe

Yazar, aşağıdaki şiirini, Şah Hüseyin ve On İki imamlara ithaf etmiştir.

Gel gönül ağlatıp gezme
Gadir Mevla'm bilicidir
Kendini boş yere üzme
Düşmanların gülücüdür

Ağlarsan Hak yoluna ağla
Gönlünü Şah Hüseyin'e bağla
Ciğerin aşkına bağla
Muratları vericidir

Yolları inceden ince
Sulatanım bakıp görünce
Bu aşk beni delirtince
Derdim derman bulucudur

Işıtır dünyayı nuru
Onların cennette yeri
Muhammed'in öz torunu
Günahlardan geçicidir

Sıtkı ile seven onları
Cennete gider canları
Ayık Hoca'm sev onları
Sevmeyenler inkârcıdır

Yazar, aşağıdaki şiirini, Hz. Muhammed (S.A.V), Hacı Bektaş Veli ve Hz. Ali (S.A.V.)'ye ithaf etmiştir.

Benim sevdiceğim Muhammed Ali
Nuru şu cihanı tutar sabahtan
Erenlerin Pir'i Bektaşî Veli
Sıtkı ile çağıranı görür sabahtan

Düldülüne binip Zülfikar kuşanan
Var mı şu dünyada hiç baki kalan
Allah'a kul olup Muhammed'e bağlanan
Evliyalar sırrına erer sabahtan

Ayık Hoca'm sende saygısız yatma
Sakın kazancına haramı katma
İbadet taat kıl Hakkı unutma
Hak Hakkı seveni görür sabahtan

Yazar, aşağıdaki şiirini, Hz. Muhammed (S.A.V), Hz. Ali (S.A.V.) ve Hacı Bektaş Veli'ye ithaf etmiştir.

Kâbe'ye gidenler hacı
Bahçelerde gül ağacı
Kadir Mevla'm bana acı
Erişeyim maksuduma

Bahçelerde güller biter
Dalında bülbüller öter
Kâfirler gaflette yatar
Ben erişeyim muradıma

Kırşehir'de Hacı Bektaş
Sevenlere olur yoldaş
Kazancına haram katma kardeş
Eremezsın maksuduna

Medine'de Nazlı Muhammet
Bir adı Sevgili Ahmet
Âşıklara verir Nusret
Erişeler maksuduna

Ağla Ayık Hoca'm ağla
Aşkını Ehli Beyit'e bağla
Muhammed Ali'den dağla
İnşallah erersin muradına

Anadolu, birçok şair ve ozana ev sahipliğı yapmıştır. Bu topraklar üzerinde yıllarca dillerden düşmeyen eserler üretilmiş, bu eserler yıllar boyu dilden dile yayılmış, günümüze kadar tazeliğini korumuşlardır. Alevî-Bektaşî edebiyatı da bu eserlere katkıda bulunan önemli bir bölümü oluşturmaktadır. Bu çalışmada, bu edebiyatı yöresinde güzel bir şekilde yansıtmış Ayık Hoca hakkında bilgiler verilmiş ve ona ait altı şiiri aktarılmıştır. Daha önce hiçbir yerde yayımlanmayan bu bilgi ve şiirlerin Türk Kültürü'nün zenginliğine bir nebze de olsa katkıda bulunacağı düşünülerek bu araştırma yapılmıştır. Bu araştırma ile Ayık Hoca gibi, Anadolu Kültürü ile büyümüş daha birçok şair veya ozanın gün ışığına çıkarılmasına önderlik edilebileceğı düşünölmektedir.

Kaynakça

- THEMA LAROUSSE. (1993). Alevî-Bektaşî Edebiyatı, İstanbul: Milliyet Yayınları.
GÖLPINARLI, A. (1995). 100 Soruda Tasavvuf, İstanbul Gerçek Yayınları.
OCAK, Y.A (2002). Türk Sufiliğine Bakışlar, İstanbul İletişim Yayınları.
LEVENT, S.A. (1993). "Halk ve Tasavvufi Halk Edebiyatı", Halk Ozanlarının Sesi Dergisi, Vol 5, s.5-6.
ÜÇER, C. (2005). 'Tokat Örneğinden Hareketle Alevîlik Üzerine Bir Değerlendirme', Hacı Bektaş Veli Dergisi, Vol 34, s. 3-4.
KAYA, D. (2002). Folklor/Edebiyat, Vol 2, s.253-276.
ERDİN, M. A. (1976). Suzi [Ali Özkan] Divanı (Nefesler-Denemeler). İzmir.
ASLANOĞLU, İ (1997). Kul Himmet. İstanbul: Ekin Ajans Yayınları.

ULU, E (1987). 100.Yılda Almus, İstanbul Acar Matbaası.
SEVEN, Y. C. (2010). İmam Rıza Ocağı'ndan İnanç Uygulamaları, Hacı Bektaş Veli Dergisi,
Vol 56, s. 357-370.

Sonnotlar

¹ Oğlu Sadık Öğüt tarafından bana anlatılmıştır.